

TÜRK İŞ SİSTEMİNİN PİYASA TEMELLİ KURUMSAL DÖNÜŞÜMÜNÜ OLANAKLI KILAN KOŞULLAR*

THE CONDITIONS THAT ENABLE MARKET ORIENTED INSTITUTIONAL TRANSFORMATION OF TURKISH BUSINESS SYSTEMS

Yrd. Doç. Dr. Şükran GÖLBAŞI¹

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, piyasa temelli iş sisteminin kurumlarının Türkiye’de nasıl uygulama potansiyeli bulunduğunu incelemektir. Bu politikalar hangi koşullarda benimsenmiş ve uygulanmıştır ve benimsenmesinde ne türden uluslar arası, ulusal, alan düzeyi ve aktörle ilgili koşullar etkili olmuştur. Araştırmanın kavramsal çerçevesi, makro ve yeni kurumsal kuram üzerine kurulmuştur. Bu betimleyici ve nitel çalışma araştırma amacı doğrultusunda derlenen iş örgütlerinin söylemleri ve dönem incelemesi yapan belgeler üzerinden yürütülmüştür. Araştırma sonucu, Türkiye’yi bu yapısal dönüşümleri uygulamaya yönelten koşullar iç, dış ve alan düzeyi koşulların iç içe geçmiş halde olduğunu göstermektedir. İçerde sermaye birikim koşullarının sonuna gelinmesinin yenilenmeyi zorunlu kılması, büyük işletmelerin kurumsal dönüşüme destek vermelerine neden olmuştur. Daha başarılı uluslararası sistemle bütünleşmenin, rekabetçi güçlerini ve içinde buldukları finansal krizden çıkma şanslarını arttırabileceği umudu bu seçimde belirleyici olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Değişim, Kurumsal Mantık, Olanaklı Kılan Koşullar, Yapısal Bağımlılık, Birbirine Sıkı Bağlı Sistemler.

Jel Kodları: M10, M19, M21, O43.

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine how the institutions of market oriented business system reached the potential to be implemented in Turkey. Under what circumstances those policies were adopted and applied and what sort of international, national, field and actor based conditions were effective in their adoption was the main questions to be answered. The research is based on the theoretical frame of new institutional and macro institutional theory. This descriptive and qualitative study is conducted over the discourses and reports of big business organizations and their associations, and critical books and articles on the issue. The result of this study indicate that the conditions which drove Turkey in this period to implement structural transformations were many intertwined exogenous, endogenous and other commercial factors. The deterioration of conditions for capital accumulation in domestic market led big organization to support this institutional transformation.

Key Words: Institutional Change, Institutional Logics, Enabling Conditions, Structural Embeddedness, Tightly Coupled System.

Jel Codes: M10, M19, M21, O43.

* Bu çalışmada araştırılan konu, araştırmacının doktora tezinde işlediği konunun farklı bir boyutunun açıklığa kavuşturulmasını amaçlamaktadır. Araştırma, daha önce 2008’de Akdeniz Üniversitesi tarafından 27-30 Mart tarihleri arasında düzenlenen “International Symposium On Globalization, Democratization and Turkey” isimli sempozyumda bildiri olarak sunulmuştur. Doktora tezinin ana amacı, toplumsal inşadır, dönem koşulları değildir. Bu çalışmada, yeni belgeler soruşturularak döneminin dönüşümü olanaklı kılan koşulları incelenmiştir.

¹ Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, sgolbasi@gmail.com

1. GİRİŞ

Ekonomik faaliyetler, istikrarlı kurumsal çevrelere ihtiyaç duyarlar (Diebolt, 2002). Makro kurumsalcı yaklaşıma göre, piyasaların istikrarını sağlayan, kapitalist işletmelerin toplu etkileşimlerini yöneten kurallar ve sosyal kurumların varlığıdır. Bu kurumlar, iş örgütlerinin faaliyetlerini mümkün kılan, mülkiyet hakları, yönetim yapıları, kontrol ve değişimin kurallarıdır (Fligstein,1996). Bütün ekonomik etkileşimler, sosyal ilişkilerin merkezinde yer alır. Bu durum, piyasaların yerleşikliği olarak adlandırılmaktadır (Granovetter, 1985).

Pazar sistemi, 1980 öncesine kadar dünyanın her yerinde, kamu denetim ve düzenlemelerine tâbi olarak, kısmen toplumsal/siyasal yapı içine yerleşmiş biçimde çalışıyordu (İnsel, 2001; Kazgan, 1995:30). 1970'lerin ikinci yarısından itibaren kapitalizmin içine girdiği yapısal krizden çıkabilmek amacıyla, sermayenin döngüsünü ulus-devlet içinden küresel zemine taşıyan yeni birikim rejimi doğrultusunda dünya sistemi yeniden örgütlendi (Fröbel, Heinrichs ve Kreye, 1982:22,45).

Yeni birikim rejiminin uluslararası işbölümü ile dünya sistemine bağlı tüm ülkelerde hakim kılınmak istenmesi, bu ülkelerin ekonomilerinin ve iş sistemlerinin örgütlenmesinde bir dizi kurumsal dönüşümü gerekli kılıyordu. İşlevsel olmadığı gibi, toplumun mevcut değerleri ve normlarıyla uyumlu olmayan kurumlar ve pratikleri içeren önerilen değişikliklerin, uygulayan ülkelerde önemli ölçüde dirençle karşılaşacağı öngörülmekteydi (Herkenrath vd., 2005:370,376). Buna rağmen 1980'li yıllar boyunca, Türkiye'nin de aralarında olduğu, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin önemli bir bölümü bu dönüşüm süreci içine girmiştir. Ulusal çıkarların hilafına olan bu politikaların Türkiye'de hangi koşullar altında uygulanabildiği bu çalışmanın sorunsalını teşkil etmektedir.

Çalışmanın amacı, Dünya sistemindeki birikim stratejisi değişikliğinden kaynaklanan köklü kurumsal dönüşümlerin Türkiye'de hangi koşullar altında uygulama zemini bulabildiğini, hangi iç ve dış koşullar altında benimsenip hayata geçirildiğini, büyük iş örgütlerinin bu değişim sürecindeki kendi konumları ve koşullarını nasıl algıladıkları ve sürece dahil olma nedenlerini incelemektir.

Bilindiği gibi Türkiye'de devlet, piyasa ekonomisinin önemli aktörlerini bizzat yaratan, ucuz girdi sağlayarak ve ihalelerle sürekli destekleyen önemli aktördür. Kendi varlıklarının sebebi olan bu önemli aktörü, oyun alanının dışına çıkarmayı hedefleyen neo-liberal politikalara iş örgütlerinin hangi koşullar altında arka çıktıklarının ortaya çıkarılmasının yerleşik eyleyen paradoksunu aydınlatacak pratik çıkarımlar sağlayacağı ifade edilebilir. Yeni kurumsal kuramın önemli tartışma konuları arasında olan bu paradoksla uyumlu olarak, mevcut yapıdan beslenen aktörlerin, sistemi değiştirmek yerine sürdürmek yönünde bir refleks göstereceği öngörülmektedir (Seo and Creed, 2002). Bu durumda, hangi koşullarda sistemin içinde hayli yerleşik durumda olan bir aktörün, çevredeki bir aktör gibi davranacağını göstermesi, bu çalışmanın özgün sonuçlarından biri olabilir. Ayrıca, neo-liberal kurumsal yapılaşma, pek çok araştırmaya konu olmasına rağmen, yeni kurumsal kuramın kavramları kullanılarak Türkiye'de hangi iç ve dış koşullar altında bu kurumsallaşmanın gerçekleştiği konusu ayrıntılı olarak incelenmemiş bulunmaktadır.

Makalenin akış düzeninde, "kurumsal dönüşümün dinamikleri" başlığı altında mevcut alanyazın incelenmiş ve araştırmanın alanyazın içindeki yeri, "örgütsel alanın konumu" ve "aktörün alandaki konumu" başlıkları altında kümelenen kuramsal tartışmalarla özetlenmiştir. İzleyen bölümde araştırma metodolojisi ve analiz süreci açıklanmıştır. Araştırma bulguları, kuramsal tartışmalar kısmındaki kümelenme başlıklarına sadık kalarak sunulmuştur. Makale, bulguların özetlendiği "sonuç" ve bulguların alanyazınla

ilintilendirilerek tartışıldığı “tartışma” ve “araştırmacılara öneriler” bölümleriyle tamamlanmıştır. Araştırma sonucu, Türk İş Sisteminin neo-liberal mantığa uygun kurumsal dönüşümünde, çeşitli ağırlıklarda iç ve dış koşulların yanı sıra sermaye döngüsünü iç pazarda tamamlayamadığı için avantajlı konumlarını yitiren büyük iş örgütlerinin bilinçli çabalarının belirleyici olduğunu göstermektedir.

2. KURUMSAL DEĞİŞİMİN DİNAMİKLERİ

Alanyazın, kurumsal değişimin bazı koşulların olanaklı kılmasıyla başladığını göstermektedir. Koşullar, örgütsel alanın konumu ve aktörün alandaki konumu ile ilgili iki kategoride toplanmaktadır (Strang ve Sine, 2002:507).

2.1. Alan düzeyi koşullar

Kurumsal girişimcilerin² yerleşik olduğu çevresel bağlama dikkat çeken çalışmalar (Dorado, 2005; Greenwood ve Hinings, 1996; Seo ve Creed, 2002), verili örgütsel alanda piyasa koşulları ve kurumsal koşulların eyleme geçmeye nasıl neden olabildiği üzerinde durmuşlardır. Kurumsal girişimcinin harekete geçmesine, diğer aktörleri ve kaynakları harekete geçirmesine ve değişimi gerçekleştirecek praksis'in³ ortaya çıkmasına neden olan bu koşullar, izleyen başlıklar altında incelenmiştir.

2.1.1. Değişimi Tetikleyen Şok ve Krizler

Alanyazında, toplumsal bütünlüğü tehlikeye atan şok ya da krizlerin (Fligstein, 1997; Greenwood ve diğerleri, 2002; Holm, 1995), ülke içinde sosyal karışıklıkların, (Meyer ve Rowan, 1977; Greenwood vd., 2002), krize dönüşen akut problemlerin (Phillips vd., 2000; Fligstein ve Mara-Drita,1996) alan düzeyinde mevcut konsensüsü bozarak değişime zemin hazırlayacağı belirtilmektedir.

2.1.2. Üretimin Örgütlenmesindeki Kaymalar

Kurumsal değişimle ilgili yazında, dünya sisteminin örgütlenmesindeki değişimler (Fröbel, Heinrichs ve Kreye, 1982:22,45; Lewin, Long ve Carroll 1999), mevcut alanda kaynak kısıtı nedeniyle sermayenin başka bir alana göçme ihtiyacı (Durand ve McGuire, 2005), teknolojik değişim ve toplumsal düzenlemelerde yapılan değişiklikler (Meyer ve Rowan, 1977; Greenwood vd., 2002) ve üretimi örgütleyen sosyal ve siyasal kurumların ulusal düzeyde örgütlenmesindeki kaymalar (Whitley, 2000; Sönmez, 2002) mevcut kurumlaşmanın çözülmesinin ve yeni bir kurumlaşmanın nedenleri arasında görülmektedir. Sermaye birikiminin mevcut ulusal sınırlar içinde arttırılma imkânının kalmadığı ve iç pazarın daraldığı durumlarda, örgütlerin ülke dışına doğru coğrafi sınırları zorlayacağı öngörülmektedir (Eaton, 1996:221-22). Bu durumun, çoğu zaman sosyal açıdan bir maliyeti vardır. Bu nedenle ekonomi politikalarının hayata geçirilebilmesi, tarafların uzlaşmasını ve siyasi bir kararı gerektirmektedir (Boratav, 2005; Eroğul, 2002; Fligstein ve Feeland, 1995; Fligstein, 1990; Jaffee, 1998; Savaş 1986).

Üretim tarzındaki değişikliklerin bir ülkede ne tür dönüşümlere neden olabileceği, o ülkenin dünya sisteminde yer alış tarzına göre yorumlanmaktadır (Kongar, 1979; Amin,

² İçsel değişime öncülük eden aktörler, alanyazında “kurumsal girimci” olarak adlandırılmaktadır. Kurumsal girişimciler: “Belirli kurumsal düzenlemelerde çıkarı olan ve kaynakları yeni bir kurum yaratmak ya da mevcut olanları dönüştürmek üzere harekete geçiren ve bunu gerçekleştirmek için yeterli kaynağa sahip aktörler” (DiMaggio 1988'den akt. Lawrence,1999) olarak tanımlanmaktadır.

³ *Praksis*, sadece mevcut sosyal düzenlemelerin eleştirel kritiğini değil, aynı zamanda onların yeniden inşasında, daha geniş heterojen sosyal dünyada bulunan anlam sistemleri ve eylemin alternatif kurumsal mantıkları vasıtasıyla diğer aktörleri de aktif olarak harekete geçirmeyi içermektedir (Benson,1977).

1992:153; Frank, 1995; Mandel, 1995; Gülaıp, 1986). Geç sanayileşen toplumlarda, burjuvazinin tek başına toplumsal değişimi gerçekleştirecek güçte olmamasının, bu toplumları dışsal belirlemelere açık hale getireceği öngörülmektedir (Kongar, 1979; Pamuk, 2001-02:38; Wallerstein vd., 1983:51). Kurumsal değişimlerin Çevre⁴ ülkelere dayatıldığı, dolayısıyla bu ülkelerin değişim kaynaklarının daha sırf dışsal olduğu (Jepperson ve Meyer 1991:227); gelişmekte olan ülkelerin uluslararası kurumlardan kaynaklanan istikrarsızlaştırma sürecine tabi tutularak dönüştürüldüğü (Lewin, Long ve Carroll, 1999) ve bu durumun bu ülkelerdeki değişimin genellikle dışsal kaynaklı kriz ve baskıcı rejimle birlikte gündeme gelmesine neden olduğu belirtilmektedir (Gülaıp, 1993:40; Kongar, 1979:421-423). Sönmez (1998:18-19) dış koşul olarak empoze edilen politikaların uygulamaya konulabilmesinin onların içselleştirilmiş olması anlamına geldiğini, yerel sermayenin kapitalist dünya ekonomisinde yer alma arzusu ve kapitalist düzenle bütünleşme çabalarının dışsal koşulların içselleştirilmesini sağladığını belirtmektedir.

2.1.3. Alanda Birbiriyle Çelişen Kurumsal Düzenlemelerin Varlığı

Alanyazında pek çok çalışma, birbirinden farklı çeşitli kurumsal düzenlemeleri ya da mantıkları bir arada barındıran heterojen kurumsal çevrelerin yarattığı gerilime ve kurumsal çelişkilerin değişimi mümkün kılan rolüne dikkat çekmektedir Farklı kurumsal mantıkların⁵ çelişen reçetelerine maruz kalmak (Clemens ve Cook, 1999; Dorado,2005; Leblebici vd.,1991; Seo ve Creed, 2002), belirli bir mantık üzerine konsensüs yokluğu (Oliver, 1992), kurumsal düzenlemelere uyumun teknik verimlilikle çelişmesi (Meyer ve Rowan, 1977) gibi koşullar rekabetçi yapının sürdürülememesine (Greenwood vd., 2002; Powell, 1991) ve zamanla mevcut kurumlaşmanın çözülmesine fırsat sağlamaktadır.

2.1.4. Kurumların Düzenleme Kapasitesi, Karşılıklı Bağımlılığın ve Yerleşikliğin Derecesi

Yeni kurumsal kuramda, “Kurumsal düzenlemelerin kapasitesi” (Clemens ve Cook, 1999), “çiftlerin sıkı bağlanma derecesi” (Greenwood ve Hinings, 1996), ya da “yerleşikliğin derecesi” (Uzzi, 1997) kavramları, kurumsal düzenlemelerin aktörün inançlarını, anlayışını, psikolojik ve ekonomik bağımlılığını ve davranışlarını biçimlendirme gücüne ve kurumsal düzenlemelerin derinde yerleşik ve sıkıca birbirine bağlı olduğu bağlamlara referansla kullanılmaktadır. Bu tür bağlamların, mevcut düzenin reçeteleri dışına çıkan bir çözüme izin vermeyerek dışarıdan tetiklenen devrimci değişimlere karşı kurumların kırılmağını arttırdığı ifade edilmektedir (Seo ve Creed, 2002).

Bretton Woods’la başlayan uluslar arasındaki ekonomik karşılıklı bağımlılığın, zamanla ekonomiyi bütünleştirmeye çalışan küresel kurumlar ağına dönüştüğü ifade edilmektedir (Lewin vd., 1999; Barber, 2003:131,261). Andre Gorz (akt. İnsel, 2004:139), bu yeni düzeni, “sermayenin uluslarüstü devleti” olarak adlandırmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) diğer irili ufaklı çok sayıda kurumla birlikte, bu uluslarüstü devletin kurumlarını oluşturmaktadır. Ohmae (1990) ve Mueller (1994) gibi kuramcılar, ulusal ekonomiler arasındaki karşılıklı bağımlılık arttıkça, örgütlerin, bir parçası oldukları uluslararası kurumsal sistemlere uyum sağlamak durumunda olduğunu ileri sürmektedir.

⁴ Sosyalist Bloğun dağılmasından sonra zengin ülkeler Kuzey, yoksul ülkeler Güney olarak anılmaya başladı. Bugün tercih edilen deyimlerle Merkez, Çevre, Yarı çevre olarak uluslararası işbölümü sürüyor (Amin, 1999:197; Kazgan, 1995:17).

⁵ Kurumsal mantık, alandaki aktörlerin davranışlarını yönlendiren kanıksanmış sosyal reçetelerdir. Hangi amaçların nasıl başarılabacağı konusunda alanın paylaşılan anlayışlarını temsil ederler (Battilana, 2006)

Ulusal sistemler Dünya Sistemine bağımlı iken, iş örgütleri de pek çok ulusal sistemde devlete bağımlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Ulus devletlerde, iş örgütlerinin mikro ve makro faaliyet çevresi, devlet tarafından düzenlendiği için ekonomik koordinasyonun önemli boyutlarını yöneten kurumsal düzenlemeler, devletin kontrolündedir (Whitley, 2000:44; DiMaggio ve Powell, 1991:147; Eroğul, 2002). Türkiye gibi devlete bağımlı iş sistemi özellikleri gösteren (Buğra, 1997; Buğra ve Üsdiken, 1995; Gökşen ve Üsdiken, 2001) ülkelerde ekonomik kurumların örgütlenmesinde devletin rolü ve belirleyiciliği daha baskındır (Whitley,1992; Whitley, 2000:49).

2.1.5. Örgütsel Alanın Kurumsallaşma Derecesi

Örgütsel alanın koşulları ile ilgili tartışmalar ise, kurumsal değişim açısından aşırı ve eksik kurumsallaşma ve kurumsallaşmanın yerleşik olduğu sağlam alanları konu almaktadır. Beckert (1999) aşırı kurumsallaşmış örgütsel alanların, Fligstein, (1997) Philips vd. (2000) kurumsallaşmanın düşük olduğu alanların, Dorado (2005) ise tam bir kurumsallaşmaya sahip ve aynı zamanda heterojen olan alanların stratejik eyleme daha fazla yer açtığını iddia etmektedir. Görgül çalışmaların çoğunun, yeni kurumsallaşan ve belirsizliğin yüksek olduğu alanları konu aldığı ve araştırma sonuçlarının, bu görüşleri destekleyen yönde (Maguire vd., 2004; Lawrence ve Phillips, 2004; Garud ve Kumaraswamy, 2002) olduğu görülmektedir.

2.2. Aktörün Konumu ve Özellikleri

Yeni kurumsal kuramda, bir grup sosyal aktörün, mevcut kurumsal düzenlemelerin sınır ve potansiyeli konusunda eleştirel bir anlayışa ulaştığında, yeni olanaklar araştırmaya ve diğer aktörleri alternatif sosyal düzenlemeler konusunda harekete geçirmeye başladığı ifade edilmektedir (Benson, 1977). Kurumları değiştirme arzusu, bireylerden veya birey gruplarından, örgütlerden veya örgüt guruplarından gelebilmektedir (Greenwood vd., 2002). Aktörün örgütsel alandaki konumunun kurumsal değişimde belirleyiciliği ile ilgili çalışmalar, aktörün çevre algısı (Dorado, 2005), kaynaklara erişimi (Lawrence, 1999), güç ve çıkar dengelerindeki değişim sonucu, aktörün alandaki konumunun değişmesi (Seo ve Creed, 2002), aktörün sosyal statüsü (Fligstein, 1997, 2001), kişisel becerileri (Maguire vd., 2004) gibi konulara odaklanmaktadır.

2.2.1. Güç ve Çıkar Dengelerinin Bozulması

Ekonomik faaliyetlerin farklı bir şekilde yeniden örgütlenmesi, hiçbir zaman aynı toplumsal koşullar altında gerçekleşmemektedir (Gülalp, 1993:40; Whitley, 2000:19-22). Önceki güç ve çıkarların kurumsallaştığı yapıların dağıtılmasını öngören bu durum, yeni birikim tarzının kendini ayakta tutabilmesini sağlayacak biçimde toplumsal ilişkilerde, mülkiyet ve egemenlik tarzlarında, süreçlerde, yapılarda ve kurumlarda değişimi öngörmektedir (Arın, 1985:105).

Whitley'e göre, kaynaklar üzerinde kontrol, yetki ve meşruiyet kurmak isteyen çıkar grupları arasındaki rekabet, ulusal düzeyden uluslararası düzeye çıktığında, ekonomik faaliyetlerin de uluslararası düzeyde ve farklı bir şekilde yeniden örgütlenmesi beklenmektedir. Bu durum, yerleşik ulusal yapının güçlü karşı koymasına ve güç mücadelelerine sahne olması nedeniyle, politik boyutu olan bir süreçtir (2000: 19-22). Bu yeniden yapılanma, hem yerel ekonominin çeşitli kesimleri arasında yeni bir ilişkiler ağının hem de dünya işbölümü ile yeni bir bütünleşme biçiminin kurulmasıyla sonuçlanmaktadır (Gülalp, 1993: 40).

Kapitalist ekonomilerde, bu türden köklü değişimlerin yarattığı krizlerin yönetiminin, burjuvazinin belli ölçüde ve aktif işbirliği gerçekleşmedikçe mümkün olmadığı belirtilmektedir. Aksi takdirde, yerleşmiş üretim ilişkilerini bir anda değiştirmenin sosyal

maliyetlerinden kaçınan devlet ile bu durumu mevcut siyasal yapı içinde meşrulaştıramayacağını anlayan sermaye sınıfının çatışması kaçınılmaz olacaktır (Boratav, 2005; Eroğul, 2002; Fligstein ve Feeland, 1995; Fligstein, 1990; Jaffee, 1998; Savaş 1986).

2.2.2. Aktörün Alandaki Konumu ve Sosyal Statüsü

Örgütsel alan, yeniden üretim mekanizması üzerinde tekel kurmaya çalışan, güç kullanan, dışlayan, egemen ve boyunduruk altındaki eyleyicileri bir arada kapsayan politik bir arena olarak tanımlanmaktadır (Brint ve Karabel, 1991). Sosyal gruplar, örgütsel sınırları aşan profesyonel ve mesleki gruplardır. Sosyal grup üyeliği ve örgüt üyeliği birlikte, aktörün örgütsel alanda sosyal konumunu belirler. Veri örgütsel alanda, aktörlerin temel önemdeki kaynaklara farklı erişim ve üzerlerinde farklı kontrol kurma gücü vardır. Yeni kurumsal kuramda bazı çalışmalar, güçlü aktörler olarak profesyonel derneklerin ve çıkar derneklerinin kurumsal değişimdeki rolü üzerinde durmaktadır (Greenwood vd., 2002; Lounsbury, 2002; DiMaggio 1983; Campbell and Lindberg, 1990; Haveman and Rao, 1997). Maguire vd. (2004), öznenin biçimsel konumu, toplumsal olarak kurulmuş meşru konumu ve ağ içindeki konumunun, ona gerekli köprüleri kurmada, kaynaklara erişimde, diğer paydaşların gözünde meşruiyet kazandırmada önemine işaret etmektedir. Dorado, (2005) ve Maguire vd., (2004) aktörün konumunun, paydaşlar arasında köprü rolü oynayarak dağınık kaynaklara erişmelerini sağladığını önermektedirler.

Bu konudaki çalışmaların pek çoğu, yüksek statüdeki örgütlerin kaynaklarını mevcut kurumsal düzenlemeleri korumaya mobilize ederken değişimlerin çoğunun düşük statüdeki örgütlerden geldiğini ileri sürmektedir (Haveman ve Rao, 1997; Palmer ve Barber, 2001; Leblebici vd., 1991). Kurumsal girişimcilerin, daha çok alanın sınırlarındaki (Leblebici vd., 1991; Haveman, Rao 1997; Garud vd., 2002) ya da farklı örgütsel alanların kesişme noktasındaki aktörlerden (Phillips vd., 2000; Rao vd., 2000) çıktığı ifade edilmektedir. Düşük statüdeki örgütlerin, yüksek statüdeki örgütlere göre örgütsel alanda daha az yerleşik konumları, başat kurumsal düzenlemelere göre daha az ayrıcalıklı konumları ve sosyal sapma sonucu kaybedecek şeylerinin daha az olması, mevcut kurumsal düzenlemeleri değiştirme konusunda daha istekli davranmalarına neden olmaktadır (Greenwood ve Hinings, 1996). Buna karşılık, bu görüşün tam tersini savunan, kurumsal girişimcilerin belli koşullar altında merkezdeki güçlü örgütlerden çıkabileceğini ileri süren incelemeler de vardır (Zilber, 2002; DiMaggio, 1991). Seo ve Creed (2002) merkezdeki güçlü aktörlerin çeşitli koşullar nedeniyle mağdur duruma düşmesiyle, kurulu düzeni değiştirmek isteyebileceğini ve kaynakları harekete geçirebilme gücünün bunu sağlayacağını önermektedir. Düşük statüdeki örgütlerin ise, mevcut düzeni değiştirme arzularının güçlü olmasına karşın, kaynaklara erişimlerinin sınırlı olmasının değişim yapmalarını güçleştirebildiği ifade edilmektedir (Greenwood ve Hinings, 1996).

2.2.3. Aktörün Özelliklerinin Kurumsal Değişimde Rolü

Kurumsal girişimcilik, yüksek düzeyde düşünümsellik, karmaşıklık ve yaratıcılık içerdiğinden, praksiyi sahneye koymada uzman kuramcılarının ve entelektüel seçkinlerin kritik önemine dikkat çekilmektedir (Benson, 1977; Strang ve Meyer, 1993). Yeni kurumsal kuramda, aktörün belirli özellikleri (Dorado, 2005; Maguire vd., 2004; Fligstein, 1997) kurumsal girişimciliği olanaklı kılan koşullar olarak anılmaktadır. Fligstein sosyal becerilerin (1997, 2001) ve empati kurmanın (1997), Dorado (2005) ve Seo ve Creed, (2002) ise geleceğe ilişkin öngörü kapasitesinin, mevcut yapıyı ne ile değiştireceğini bilmenin ve geleceğe ilişkin eylem yörüngesi çizibilmenin, kurumsal girişimcilik için ayırıcı özellikler olduğunu ifade etmektedirler.

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın amacı, türü, yöntemi

Bu çalışmanın amacı, 1980'den itibaren yeni Dünya düzeni doğrultusunda gerçekleştirilen kurumsal dönüşümlerin, hangi iç ve dış koşullar altında Türkiye'de uygulama zemini bulabildiğini, büyük iş örgütlerinin bu değişim sürecindeki kendi konumları ve koşullarını algısının değişimde rol almalarında etkisini incelemektir. Bu araştırmanın kavramsal çerçevesi olarak yeni kurumsal kurama aktörle ve değişimin dinamikleri ile ilgili kavramlarına ve makro kurumsal kurama başvurulmuştur. Çalışma, temel, betimleyici tarzda tasarlanmış nitel bir incelemedir.

İncelemede yeni liberal dönüşümün siyasal bir kararla başlatıldığı 1980 yılı ve geriye dönük süreçteki koşullar incelenmiştir. Konu, Türkiye'de 1974'den itibaren akut hale geldiği ve bu süreçte yoğun olarak üzerinde tartışıldığı için, araştırma bu dönemler arasında kapsayan belgeler ve 1980 sonrasında yapılan dönem değerlendirme çalışmaları üzerinden yürütülmüştür. Türkiye'de bu dönemde 3 tür işveren örgütlenmesi vardır: Birincisi, kamu kurumu niteliğindeki 8 Mart 1950 tarihinde kurulan TOBB, ikincisi dernekler aracılığıyla örgütlenen işveren örgütleri, üçüncüsü sendikal tarz örgütlenmedir. Derneklerden ilki 1971 yılında kurulan TÜSİAD'dır. Diğerleri 1980 yılından sonra kurulduğu için, bu çalışmanın ilgi alanına girmemektedir. 15.10.1961 tarihinde kurulan TİSK ve 10 Temmuz 1963'de kurulan MESS, işverenlerin sendikal örgütleridir.

Büyük iş örgütleri, Türkiye'de baskın örgütsel form olarak holding biçiminde örgütlenmişlerdir (Buğra, 1995/1997). Bu holdinglerin hemen tamamı, bu araştırmanın temel aldığı dönemden henüz 3 yıl önce kurucu üye olarak Türk Sanayici ve İşadamları Derneği'ni (TÜSİAD) oluşturmuşlardır ve Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) üyesidirler. Dolayısıyla bu iki örgütün, o dönemde büyük iş örgütlerinin ağırlıklı çoğunluğunu temsil ettiği düşünülmüştür. Geniş üye tabanına rağmen çıkar ortaklığı açısından homojen bir grubu temsil etmeyen ve devlet politikalarından bağımsız hareket imkanı kısıtlı olan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin (TOBB) metinleri, bu incelemenin dışında tutulmuştur.

1980 yılı ve geriye dönük olarak dönemin en büyük iş örgütlerini bünyesinde toplayan TÜSİAD ve TİSK'in ve bu dönemde hayli etkin olan MESS'in bu süreçteki ekonomik raporları, bültenleri, basına demeçleri, süreli yayınları, toplantı metinleri, basın arşivleri ve büyük sermaye gruplarının basın açıklamaları bu araştırmanın veri setini oluşturmuştur. 1980 sonrası ileri dönük olarak ise dönemle ilgili kritikler, dönem incelemeleri yapan kitap, dergi ve makaleler, basın mensupları ve gazetecilerin anıları, tutanakları araştırma amacı doğrultusunda seçilerek derlenmiş ve incelenmiştir. Analiz sürecinde, araştırma sorusu ile doğrudan ilgili olmayan belgeler tekrar elenerek dışarıda bırakılmıştır. Böylece verilerin ölçülmek istenen özellikleri yansıtması sağlanmaya çalışılmıştır (Şencan, 2005:724).

Derlenen belgeler, Fairclough'ın (1989) eleştirel söylem analizi yöntemiyle eleştirel okumaya tabi tutulmuştur. Eleştirel söylem analizi üç aşamalı bir analizdir. Bu aşamalar; metin, etkileşim ve bağlam analizi olarak adlandırılmaktadır. Birinci aşama söylemin kendisinin analizi, ikinci aşama söylemin diğer söylemlerle etkileşiminin analizi, üçüncü aşama ise söylemin nasıl bir bağlam içinden çıktığı, kendisini hangi bağlama yerleştirdiği, hangi daha geniş bağlamlarla ilgili olduğunun analizidir. Yöntemin üç aşamalı olması, yapılacak araştırmanın Dünya sistemi, Türk iş sistemi ve bu iki sistem içinde yerleşik konumdaki büyük iş örgütlerinin bir arada ve birbirleri ile etkileşimi açısından incelenmesine olanak sağlamıştır.

Türkiye'de neo-liberal düzenin gerektirdiği kurumsal değişimin zeminini hazırlayan, dış ve

iç dinamikler ve büyük iş örgütlerinin konumu ve aralarındaki olumsal ilişkiler toplanan belgeler üzerinden analiz edilmiş, bulgular araştırmanın amacı ve alanyazındaki tartışmalar doğrultusunda oluşturulan kümeler altında hangi belgelerden derlendiği kaynakça bağlaçları ile gösterilerek düzenlenmiştir.

İlgili alanyazın ve araştırma soruları çerçevesinde alan düzeyi koşullar, aktörün örgütsel alandaki konumu ve bu konumu algısı ile ilgili üretilen kodlamalar ışığında okunan metinlerde, kurumsal değişimin koşullarına ışık tutan ifadeler alıntılanarak düzenlenmiştir, kümelenen ifadelerden analiz ana başlıkları oluşturulmuştur. Kodlamalar araştırmanın geçerliliğini arttırmak amacıyla, bağımsız bir araştırmacıya yaptırılan kodlamalarla karşılaştırılmak suretiyle nihai kümeler oluşturulmuştur (Şencan, 2005:724). Analiz bulguları, mümkün olduğunca araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için olduğu gibi serimlenmeye çalışılmış (Yıldırım, 2010:81-82) uzunluk kısıtını aşan metinlerde kısaltılmış özet ifadelerle sunulmuştur. Analizde ortaya çıkan önemli bulgular, sonuç bölümünde özetlenmiş, sonuçlar alanyazın bağlamında tartışılarak değerlendirilmiştir. Son olarak, bu incelemenin ve bundan önceki incelemelerin kapsamadığı bazı önemli konulara araştırmacıların dikkati çekilmiştir.

3.2. Araştırmanın Bulguları

3.2.1. Dış Şok ve Krizler ve Akut Problemler

1970'li yılların başında, dalgalı kur sistemine geçilmesiyle birlikte başlayan dolar değerindeki artış, dış ticaret hadlerinin şiddetle Çevre ülkeler aleyhine dönmesine neden olmuştur. Çevre ülkelerin hızla fakirleşmesine neden olan bu durum, I. ve II. Petrol Krizlerinin patlak vermesiyle, bu ülkeleri borç batağına sürüklemiştir (Kazgan, 2005:137-38,140,144). Merkez Batılı ülkeler, içine düşmüş oldukları krizi, Çevre ülkeleri devreye sokarak aşmaya çalışmışlardır. ABD'nin petro-dolarları yeniden dolaşıma sokma politikalarıyla, bu ülkeler uluslararası bankalardan denetimsiz borçlanmaya teşvik edilmiştir (Kazgan, 1995:48, 53; Toussaint, 2002:250-1). Türkiye'nin de içinde bulunduğu bu ülkeler yoğun bir şekilde borçlandırılmış, ABD'nin faiz oranlarını arttırmasıyla, ülkeler borçlarını ödeyemez duruma düşürülmüştür (Başkaya, 2005:153; Kazgan, 2005:137-8). Ağır borçlu Çevre ülkelerin dünya finans sisteminin yaşayabilirliğini tehdit ettiği bahane edilerek denetime alınmaları gerektiği kararlaştırılmış, Merkez Çevre ülkelere karşı tavrını değiştirmiştir (Kazgan, 2005:144).

Ülke içinde ise İthal ikameci modelin, kendini döviz darboğazı, yüksek enflasyon olarak gösteren krizi, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye'de kendini iyice hissettirmeye başlamıştır. İşçi dövizleri ve dövize çevrilebilir mevduatlar gibi bir takım sistem içi tedbirlerle bir süre idare edilen bunalıma, 1970'lerin sonuna doğru artık sistem içinden çözüm üretme imkanları tüketilmiştir (1977 Yılı'nın İkinci Yarısı Türk Ekonomisi Raporu). Büyüyen dış ödemeler dengesi açığı ve bu açıkları sürekli borçlarla kapatmak ülkeyi tıkanma noktasına getirmiştir (Sönmez, 1992:13-4).

Sosyal karışıklıklar ve terör olaylarının tırmanması, sermaye için ülke ortamını istikrarsız bir hale getirmiştir. Solun siyasi aritmetikte giderek güçlenmesi de, sermayeyi tedirgin etmiştir (Ahmad, 1996): "Solcu hükümetin özel teşebbüse karşı takındığı sert tutum piyasada tedirginlik yarattı" (Basında TÜSİAD, 1974). Dönemin önemli olgularından biri de, sendikaların pazarlık gücünün Cumhuriyet döneminde hiç olmadığı kadar artmış olmasıdır (Sönmez, 1992:126).

3.2.2. Kurumsal Örgütlenmelerdeki Kaymalar

1970'lerin ikinci yarısından itibaren dünya ekonomisi, birikim rejimi değişikliğine giderek yeni bir örgütlenme içine girmiştir (Adıgüzel, 1977). Yeni öngörülen düzen, eski Keynesyen örgütlenmenin kurumlarını bir engel olarak görmüştür (Doğan, 2002:20; Kazgan, 1995:50; Başkaya, 1997:120-1). Uluslararası kurumlar misyon ve yapı değişikliğine gitmiştir. Önceden birbirinden bağımsız hareket eden uluslararası finans kuruluşları aralarında işbirliğine gitmiş, IMF ve DB ikilisi borç batağına sürüklenen ülkelerin karşısına ekonomilerini serbestleştirme baskılarıyla tek vücut olarak çıkmaya başlamıştır (Kazgan, 2005: 137-8,144). Uluslararası kurumların borç verme stratejisi değiştirilmiştir. Borç vermede ağırlık, kalkınma kredilerinden kısa vadeli ticari kredilere kaydırılmıştır (Başkaya, 2005:153; Kazgan, 2005:137-8). Uluslararası mali kuruluşlar, dış borç yapısını ve koşullarını değiştirerek talep ettikleri kurumsal dönüşümleri, yapısal uyarılama politikaları adı altında kredi önkoşulu haline getirmişlerdir. Artık kredi koşulları, alınan borçla ilgili olmaktan çok kökten yapısal değişiklikleri hedeflemeye başlamıştır (Öniş, 1998:77,80).

3.2.3. Güç Dengelerinin Değişmesi ve Kurumsal Yapıların Çelişikliği

Mevcut İthal İkameci Kalkınma Modeli dışarıdan sürekli kaynak girişine bağımlı bir modeldir, fakat ülkenin o dönem izlediği kalkınma stratejisi ise dışarıdan yatırım şeklinde kaynak girişine engeldir. Uygulanmakta olan sabit ve yüksek kur politikası, yabancı sermaye girişini olumsuz etkilemektedir (Koç, 1979; Sönmez, 1992:13). Dünya sistemindeki değişim sonucu, dıştaki kurumsal yapılarla içteki yapılar arasındaki uyumsuzluk iş yapmayı güçleştirmiştir (Özyeğin, 1980:38,42). Dış borç için mevcut kalkınma modelinden vazgeçmesini şart koşan dış çevrelerin bastırmasına karşın ayak direyen dönem hükümetinin kaynak sağlayamaması krizi ağırlaştırmıştır (Koçman, 1979).

İçerde ithal ikameci modelin tıkanması ile yaşanan krizin, dış ekonomik krizle çakışması, üretimin sürdürülebilirliğini riske atmıştır. İç piyasada büyük iş örgütlerinin alınmasını talep ettiği değişiklikler, hükümetçe kabul görmemiştir. Dönemin başbakanı ve kabinesinin iş adamlarıyla birebir ve yakın diyaloga yanaşmaması, kendisini solda tanımlayan yeni hükümetin bazı demeç ve uygulamaları, işadamları açısından güvensiz bir ortam yaratmıştır. Kar hadleri düşmüş, hükümete güvensizlik, siyasi istikrarsızlık ve Petrol Krizleri karşısında hükümetin izlediği yanlış politikalar ekonomide duraklamaya neden olmuştur (Özyeğin, 1980:38).

Ecevit, Ekim 1974'de hükümet olduğunda, "Bu dönem tekelci sermayeyi kuşatma dönemi olacak" (Cumhuriyet, 1974) şeklinde demeç vermiştir. Dönemin koalisyon ortakları, "büyük sermayeye ve onun ekonomi ve toplum üzerinde giderek artan hegemonyasına karşıdır" (Ahmad, 2005:191). Bu politikalar sayesinde küçük firmaların sayılarının artması, yoğun bir rekabet ortamı doğurmuş, sermaye çok sayıda firma arasında parçalanmış ve kaynaklar sermayenin değişik kesimleri arasında dağılmıştır (1978 Yılına Girerken Türk Ekonomisi Raporu). TÜSİAD mevcut yapının bazı unsurlarının sermayenin diğer kesimlerini (ticaret sermayesi, kayıt dışı sermaye) beslemesinden dolayı rahatsızdır. İktidarın ağırlığını küçük sermayeden yana koyması mevcut güç dengelerini değiştirmiştir. (Basında TÜSİAD, 1974; Koç, 1977:5). Dönemin koalisyon ortakları, Anadolu sermayesinin, küçük esnaf, memur ve girişimcilerin partisidir. Her iki parti de temel ulusal kaynakların devletin elinde olması, sosyal adalete dayalı kalkınma, küçük esnafın korunması ve ağır sanayinin kurulmasından yanadır (Ahmad, 2005:192). 1980'li yıllarda yerleştirilmeye çalışılan yeni dünya düzeninde, Ecevit'in temsil ettiği, sermayenin sınırsız egemenliğini sorgulayan siyaset tarzının yeri yoktur (Boratav, 2005). Bu durum mevcut dünya sisteminin işleyişiyle çelişmektedir.

Büyük iş örgütlerinin, yalnızca sermayenin diğer kesimleri ve hükümet ile değil sendikalar ve işçi sınıfı ile de çelişkileri (Koç, 1977) bu dönemde uzlaşmaz bir aşamaya varmıştır. TİSK genel başkanı Halit Narin, izlenen Keynesyen politikaların bir sonucu olarak Türkiye’de sendikal hareketin güçlenmiş olmasından rahatsızlıklarını dile getirmiş hükümete sendikaları zayıflatacak bir dizi tedbir önermiştir (Basında TÜSİAD, 1974). TÜSİAD, sendikaların güçlenmiş olmasının kâr marjı üzerinde olumsuz etki yaptığını iddia etmekte, hükümetin işçi hareketlerindeki radikalleşmeyi önlemek istemediğini ileri sürmektedir. İşçi sınıfı hareketinin, burjuvazinin temel ekonomik çıkarlarını, politik ve ideolojik hegemonyasını tehdit edecek boyutlara ulaşması, sınıf-içi bölünmelerin önemini yitirmesine ve Ecevit iktidarına karşı burjuvazinin birleşerek cephe almasına neden olmuştur, çünkü işgücü piyasasının kurumsal düzeni burjuvazinin genel çıkarlarıyla ilgili bir sorundur (Boratav, 2005; Eroğul, 2002).

3.2.4. Uluslararası Kurumların Düzenleme Kapasitesi

Washington’ın dış borç için şartı, karma ekonomik düzenden vazgeçilmesidir (Birand, 1984:98-100). Bu şart çerçevesinde, IMF ve DB’nın kredi koşulu olarak talep ettiği yapısal uyarılama politikaları çok ağır ve ülke menfaatinden uzaktır. Demokratik yollardan iktidara gelmiş bir hükümetin, ülkede bu kararları uygulamaya sokacak bir oydaşma zemini yaratmasının çok zor olduğu ifade edilmiştir (Öniş, 1998:149-151).

Bu süreçte, AB ile ilişkilerin belirsizliğe girmesi ve hükümetin yüzünü Doğu Bloğuna çevirmesi, ittifak içinde olduğu ülkelerde rahatsızlık yaratmıştır (TÜSİAD Konuşmalar, 1979). Ekonomik depresyonu bahane eden Avrupa, Türkiye’den işçi alımını durdurmuştur (Ahmad, 2005:194). Dünya sisteminin patronunun, kredi musluklarını kapatarak Türkiye’yi cezalandırdığı TÜSİAD’ın 10-14 Ekim 1978 tarihinde ABD gezisi dönüşünde hükümete rapor edilmiştir (Doğan, 1985:140,157-59). Carter’ın başdanışmanı Brezinski, Washington’da yaptığı toplantıda Türk işadamlarına, dönemin hükümetinin başındaki Ecevit’i kastederek “Bu adam ile Türkiye bir yere ulaşamaz” demiştir (Birand, 1984:98-100).

Bu koşullarda, hükümetin Doğu Bloğundan maddi yardım alması, ABD’nin Türkiye’ye tavır almasına neden olmuştur (Ahmad, 1996). Esasında Batı’nın tepkisini çeken, Türkiye’nin bu dönemde izlediği görece bağımsız dış politikadır. Türkiye’nin, Merkez ülkelere baş kaldıran ‘bağılantısızlar’ hareketinin üyesi olması, sosyalist enternasyonale üye olmak istemesi (1979 yılına girerken Türkiye Ekonomisi raporu), ABD’ye üs kullanma izni vermemesi (Ahmad, 1996) izinsiz olarak Kıbrıs Barış Harekatı’nı yapması müttefiklerini kızdırmıştır. ABD ve Avrupa ülkeleri Türkiye’ye ekonomik yaptırım uygulama kararı almıştır (Ahmad, 2005:209).

Dönemin Dünya Bankası Başkanı, ülkeleri bilinçli olarak krize sürükleyip kriz koşullarında bu dönüşümlere zorladıklarını ve demokrasi koşullarında krediye bağlı olarak talep edilen koşulların ülkeler tarafından uygulanamazlığını itiraf etmiştir (World Bank, 1993:24). Özetle, uluslararası kurumların borç verme ön şartı olarak talep ettiği düzen değişikliğini kabul ettirebilecek konsensüsü sağlayamayan dönem hükümeti, ambargolarla kuşatılarak kendisine uluslararası kurumsal sisteme bağımlılığı hatırlatılmıştır.

3.2.5. Uluslararası ve Ulusal Sistemlerin Birbirine Bağımlılığı

Uluslararası mali kuruluşlar, kredi ön koşulu olarak emek ve küçük sermaye aleyhine olan yeni düzenlemeler önermiştir. Ülkedeki mevcut politik kompozisyon uluslararası finans çevrelerinin çözüm projesini, tek başına diğer sınıflara kabul ettirecek güçte değildir. Hükümetlerin ardı ardına değişmesine rağmen önerilen kurumsal düzenlemeleri halka kabul ettirebilecek güçlü bir hükümet 1970’den itibaren çıkmamıştır. “9 Eylül 1977”, “1 Mart

1978” ve “21 Mart 1979” istikrar programları, değişik hükümetlerce devreye sokulmuş, fakat başarılı olamamıştır (Karahanoğulları, 2003). Sık sık değişen hükümetlerin, dış güçlerin kredi koşulları olarak şart koştuğu önemli yapısal dönüşümleri yapacak güçte olmaması gerilimi arttırmıştır (Öniş ve Kirkpatrick, 1998:18,126-7). Hükümetin tüm çabalarına rağmen, sermaye sınıfının işbirliğini reddetmesi, 1979 yılında krizin derinleşmesini sağlamıştır (Boratav, 2005:73).

Dış güçlerin izlediği istikrarsızlaştırma politikaları (World Bank, 1993), içeride üretimin durması, uzun süren grevler, ambargo nedeniyle baş gösteren temel malların kıtlığı, sosyal karışıklıklar sonucu Ecevit hükümeti düşmüştür (Sönmez, 1992:131; Doğan, 1985:15-16). Ulus devletin ekonomi politikaları bakımından uluslar arası sisteme bağımlılığı ve ulusal iş sisteminin devlete bağımlı yapısı, bu üç aktör uzlaşmadan herhangi bir değişikliğin hayata geçirilmesinin mümkün olmadığını göstermiştir.

3.2.6. Aktörün Özellikleri ve Sosyal Gücü

Türkiye’de büyük iş örgütlerini temsil eden TÜSİAD ve TİSK, bu çalışmada sermayeyi temsil eden aktörler olarak kavramlaştırılmıştır. Bu aktörlerin her biri, üyelerinin çıkarlarını kollamanın ötesinde, ülkenin önemli ekonomik, politik ve sosyal konularında kurdukları komisyonlar, yaptıkları toplantılar, yayımladıkları raporlar, üst düzeyde kurdukları ilişkilerle ülke gündemini yönlendiren ve önemli süreçlere müdahil konumdadırlar. Pek çok konuda ortaklaşa tavır alarak ve aralarında işbirliği ve görev paylaşımı yaparak politik karar organları üzerinde önemli etkilere sahip olabilmektedirler.

Türkiye’deki büyük iş örgütlerinin en büyüklerini bir araya getiren TÜSİAD, çeşitli yörelerde oluşturulmuş yerel örgütleri ve sektörel dernekleriyle, ülke çapında yaygın bir örgütlenme ağına sahiptir. TİSK, Türkiye’de işveren sendikalarının büyük bölümünün üyesi bulunduğu merkezi bir yapılanmadır (Koç, 2013). Türk işverenlerini endüstri ilişkileri alanında yurtiçinde ve yurtdışında temsil eden tek üst kuruluştur (<http://tisk.org.tr/tr/>). TİSK (<http://tisk.org.tr/tr/Tisk-Tarihce>) işletmelerin ihtiyaçlarını, hak ve çıkarlarını; parlamento, hükümet, işçi kuruluşları ve kamuoyu nezdinde savunmak suretiyle yasama ve kamu politikalarını etkilemektedir. Ulusal düzeyde, üçlü temsil esasının geçerli olduğu tüm platformlarda ve TBMM’nin ilgili komisyonlarında işveren kesimini temsil etmektedir. Bünyesinde her sektörden 20 sendika barındırmaktadır ve 5 vakfın kurucu üyesidir. Uluslararası düzeyde de, 8 farklı teşkilat, komite ya da birlik nezdinde Türk İşverenlerini temsil etmektedir.

TİSK temel ilkelerinden birini, “Hür teşebbüs ve serbest piyasa ekonomisi anlayışını bu rejimin bir parçası olarak yüceltmek ve korumak” (<http://tisk.org.tr/tr/Tisk-Temel-ilkeleri>) olarak tanımlamıştır. Benzer bir ifadeye “35 yıldan bu yana piyasa ekonomisinin kurumsal altyapısının yerleşmesine ve demokratik düzenin sağlanmasına yönelik hedeflerine ulaşmak için çalışmaktadır” biçiminde TÜSİAD broşüründe de rastlamaktayız.

TÜSİAD da TİSK gibi pek çok konuda faaliyette bulunmakta, ülkenin pek çok sorununa ulusal ve uluslar arası düzeyde müdahil olmaktadır (<http://www.tusiad.org/etkilesim/bunlari-biliyor-muydunuz/?&page=2>). Üyelerinin temsil ettiği kuruluşlar itibarıyla TÜSİAD, Türkiye ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye’de yaratılan toplam katma değer % 47’sini ve istihdam sektöründe tarım ve kamu dışı kayıtlı çalışanların yaklaşık % 50’sini ve toplam dış ticaretin hacminin %80’ini gerçekleştirmektedir (www.tusiad.org:7979/; <http://www.tusiad.org/tusiad/verilerle-tusiad/>). TÜSİAD kurulduğu günden bu yana gündemdeki önemli konulara kamuoyunun dikkatini çekmek amacıyla raporlar yayınlamakta ve konferanslar düzenlemektedir. TÜSİAD’ın araştırma, kitap ve dergi yayınları, çalışma grupları, toplantı, seminer,

konferans, bülten, ilan, duyuru ve toplantılı yemek ve yurtdışına yapılan heyet gezileri gibi faaliyetlerinin odaklandığı konular, siyaseti ve kamuoyunu yönlendirme konusunda ne kadar etkin ve ısrarlı olduklarını göstermektedir (Altun, 2008).

TÜSİAD 1971'den itibaren 1980 yılına kadar olan süreçte çok sayıda yazılı doküman üretmiştir. Yayınlar TBMM üyelerine, bakanlıklara, kamu kuruluşlarına, üniversite öğretim üyelerine ve diğer birçok kuruma dağıtılmaktadır. Bir yandan da daha fazla kitleye ulaşabilmek için yeni yeni araçlar, yol ve yöntemler eklemektedirler. (Berker ve Uras, 2008). TÜSİAD kurulduğu günden 1980'lerin ortasına kadar, özel teşebbüsün Türk ekonomisinin lokomotifi olmasını, devletin temel ekonomik faaliyetleri yürütmek yerine, makro ekonomik politikalara odaklanmasını, Türk ekonomisinin dünya ile bütünleşmesini savunmuştur (Yücaoğlu, 2003). Büyük iş örgütlerinin rahat devlet kucagını terk etmek istemesinde, mevcut dezavantajlı konumunun yanı sıra yeni liberal düzenin getireceği avantajların da çekiciliği olduğu belirtilmektedir (Güler, 2005; Gölbaşı, 2011).

3.2.7. Aktörün Alanı Algısı ve Düzenleme Kapasitesi

Ekonominin tıkanması, kar hadlerinin düşmesi, kaynak problemleri (Özyeğin, 1980:38) işadamlarını gelecek endişesine sevk etmiştir. Türkiye'nin Sosyalist Enternasyonel'e üye olma isteği, Bağlantısızlar hareketine katılması (1979 yılına girerken Türkiye Ekonomisi), Sabit ve yüksek kur politikasının sermaye girişini olumsuz etkilemesi (Koç, 1979), Hükümetin Avrupa Birliğinden uzaklaşması ve yüzünü Doğu'ya çevirmesi, sendikaların güçlenmesi, (Ahmad, 1996) işadamlarını gelecek açısından endişeye sevk etmiştir.

Sosyal karışıklıklar ve terör olaylarının tırmanması, sermaye için ülke ortamını istikrarsız bir hale getirmiştir. Rahmi Koç'un "Özel sektörü ilgilendiren bazı konularda alınan kararlar, sosyalist ülkelerde alınanları andırıyor...Bu durum özel sektörü, istikbali hakkında ciddi endişelere sevk etmektedir" şeklinde konuşması (1979) ve İstanbul ve Ticaret gazetelerinin: "Solcu hükümetin özel teşebbüse karşı takındığı sert tutum piyasada tedirginlik yarattı. Yarın ne olacağı endişesi bütün ticarethanelerin kapısını çalmaktadır" (Basında TÜSİAD, 1974) şeklindeki haberleri, solun siyasi aritmetikte giderek güçlenmesi ve dönem hükümetinin sermaye karşıtı tutumunun sermaye tarafından düzen değişikliği tehdidi olarak algılandığını göstermektedir.

TÜSİAD, hükümetin dikkatini sorunlara çekmek için, Tarabya Otelinde bir toplantı düzenlemiş fakat sermayenin bir kesimi, hükümet kanadıyla karşı karşıya gelmek yerine, onunla işbirliği ile sorunları çözme yanlısı olduklarını belirtmiştir. Sonrasında, hükümetle görüşerek ortak bir takım adımların atılmasını sağlamışlardır (Basında TÜSİAD, 1974). Atılan adımlar etkili olmamış, mevcut kalkınma modeli içinde kalınarak üretilen çözümlerle, sorunların aşılamayacağını bir kez daha anlaşıldığı işadamlarının basına verdikleri demeçlere yansımıştır: "Böylesine vahim bir dönemde alınan ekonomik kararlardan endişeliyiz." (Türkiye Gazetesi, 26.4.1978:1); "çözülmesi sürekli ertelenen sorunlar ekonomiyi işlerliğini kaybetme tehlikesi ile yüz yüze getirmiştir" (1978 Yılına Girerken Türk Ekonomisi Raporu; Eczacıbaşı, 1977:6,8).

TÜSİAD hemen tüm konuşma ve raporlarında yeni-liberal politikaları savunmaya ve model değişiminden söz etmeye başlamıştır (Olaylara Bakış, 1978). İşadamlarının ekonomiden ve hükümetten yakınan demeçleri, holding medyasında sık sık manşet olmaya başlamıştır: Rahmi Koç: "Türkiye'ye doğru bir hükümet ve yeni liderler gerek" (Milliyet Gazetesi, 22.7.1979:1); İzmir Ticaret Borsası Başkanı: "Ekonomi güvensizlik içinde" (Güneş Gazetesi, 24.4.1978:3); "Ekonomi kurallarına uygun yönetilmiyor" (Cumhuriyet, 31.7.1979:12); "Devlet elden gidiyor" (Türkiye Gazetesi, 26.4.1978:1).

İş çevreleri, hükümete tavrını toplu sözleşme için masaya oturmamak biçiminde göstermiştir. Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası'nın (MESS) Nisan 1979 tarihli kendi gazetesinde, İstanbul Sanayi Odasının 1979 tarihli yıllık ekonomik raporunda ve işverenleri temsil eden kuruluşların bütün raporlarında işçi-işveren ilişkilerine yeni bir biçim verilmesi isteği yer almaktadır (Sönmez, 1992:126).

Bu dönemde, hükümete açıktan savaş açma konusunda, kendi içinde uzlaşamayan (Basında TÜSİAD, 1974) ve kendi üretim koşullarına uygun kurumsal düzenlemeleri yaptırabileceği politik bir tabanı da olmayan sanayi sermayesi (Küçükömer, 1994:53-5) diplomasiyi atlayarak doğrudan uluslararası aktörlerle işbirliği yolunu seçmiştir. 1975 ve 1978 ABD gezilerinde TÜSİAD, IMF, DB ve uluslararası finans kurumları ve çeşitli devlet başkanları ile mevcut hükümetin durumunu görüşmüştür (TÜSİAD ABD Raporu, 1975; Doğan, 1985:157-9). Kamuoyunun algısını yönetmek amacıyla medya şirketlerini satın alan holdingler, kontrollerine geçen medya kanalıyla hükümetin meşruiyetini tartışmaya açmışlardır. İşadamları, kimi köşe yazarlarının yorumları ve demeç yağmuruna tuttıkları basın kanalıyla hükümeti köşeye sıkıştırmıştır (Özsever, 2004).

TÜSİAD, sonradan "hükümet düşüren ilanlar" olarak ünlenecek ilanların ilkinin 13 Mayıs 1979 tarihinde "Gerçekçi Çıkış Yolu" başlığı ile yüksek tirajlı 7 ulusal gazetede birden yayımlanmıştır. İlanlar, işadamları ile hükümetin arasını iyice gerginleştirmiş, istifalarla sarsılan hükümet beş ay sonra düşmüştür (Berker ve Uras, 2008). Sonrasında, IMF ve Dünya Bankasının yeniden yapılanma projelerine TÜSİAD içerden destek vererek eski bir üyesini yeni kurulan hükümete sokmuştur. Eski MESS Yönetim Kurulu Başkanı ve TÜSİAD üyesi olan Turgut Özal, Dünya Bankası tedrisinden geçmiş olmakla dış mali çevrelerin de güvendiği bir isimdir (Sönmez, 1992:131; Doğan, 1985:15-16). Zorlu pazarlıklarla, ekonominin tüm birimleri, bürokratik işleyişin dışına çıkarılarak Özal'a bağlanmıştır (Güler, 2005). Özal ilk iş olarak, ilgili bürokratik birimleri atlayarak IMF temsilcisi Woodward'la birlikte 24 Ocak Kararlarını oluşturmuş ve Maliye Bakanı'nın bilgisi dışında kamuoyuna açıklanmıştır (Çölaşan, 1984:80-85).

Köklü kurumsal değişiklikleri öngören bu kararların toplumsal muhalefet aşarak seçilmiş hükümetlerce uygulanma şansının olmadığını (Öniş, 1998:149-151) bilinmesi nedeniyle, 12 Eylül 1980'de mevcut hükümet darbe ile devre dışına çıkartılmıştır (Hürriyet, 13 Eylül 1980). TÜSİAD, kararların uygulanması aşamasında darbe yönetimine destek çıkmıştır (Koç, 1987; Meclis Araştırması Komisyon Raporu 2012:656). Darbe sonrası neredeyse tüm dernekler kapatılırken TÜSİAD'a kamuya yararlı dernek statüsü verilmiştir. Darbe'nin dışarıda bıraktığı tek sendika lideri olan Sadık Şide daha sonra Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı olarak hükümete dahil edilerek işçi kesiminin desteği alınmaya çalışılmıştır. Bu süreçte, bazı tanınmış ve temsil gücüne sahip işadamları, ulusal gazetelerin başındaki ve basın örgütlerinin temsilcisi konumundaki pek çok gazeteci-yazar darbe yönetimine destek vermiştir (Meclis Araştırması Komisyon Raporu, 2012; Parlar, 1997).

3.3. Sonuç

1980'li yıllarda Türk İş Sisteminin piyasa merkezli değişimini olanaklı kılan koşullardan biri, Dünya Sisteminin birikim stratejisi değişikliğine gitmesi ve uluslararası işbölümü ile Sisteme bağımlı ülkelerin bundan etkilenmesidir. Yeni birikim modelinin, döngüsünü ulusal sınırlar dışında tamamlayacak olması, eskinin ulus devlet sınırları içinde örgütlenmiş ve devletin güdümünde olan kurumlarının uluslararası düzeye taşınmasını gerektirmiştir. Eski modelin, sermaye birikiminin altyapısını devletin yatırımları ve harcamalarıyla oluşturması için öngörülen kurumsal düzenlemeleri ve yerel sermayenin korunması için oluşturulmuş olan korumacı kuralları, yeni birikim rejimi önünde engel olarak görüldüğü

için Çevre ülkeleri yeni liberal düzenle uyumlu yapısal değişimler gerçekleştirmeye zorlanmıştır.

Değişime zemin hazırlayan dışsal koşullardan diğer ikisi; uluslararası kurumların misyon değişikliğine gitmesi ve borç verme stratejilerini değiştirmeleridir. Bundan önceki İthal İkameci Kalkınma Modelini de öneren aynı uluslararası kurumlardır ve bu modelin borç para almadan yürüyemeyeceğini bildikleri için kredi musluklarını kapatarak mevcut modeli kilitlemeleri, mevcut yapıyı değiştirmeden çözüm üretmenin önünü tıkamıştır.

Ekonominin ve siyasetin tıkanmasından kaynaklanan sıkıntıların yanı sıra örgütsel alanın da koşulları da değişmiştir: Ortam, artık büyük iş örgütlerini desteklemekte, güven ve ümit vaat etmemektedir. Hükümet üyelerinin söylemleri bu güvensizliği körüklemektedir. İktidarın ağırlığını küçük sermayeden yana koyması ve sosyal adaletçi bölüşüm politikaları, büyük iş örgütlerinin süregelen ayrıcalıklı konumunu ve güç dengelerini değiştirmiştir. Küçük firmaların sayılarının artması ve başarıları, ülkede yoğun bir rekabet ortamı doğurmuştur. Sermaye çok sayıda firma arasında parçalanmış durumdadır. İşadamlarının alışık oldukları üzere hükümet üyeleriyle birebir görüşerek iş görme şansı kalmamıştır. Sendikaların gücü, burjuvazinin temel ekonomik ve ideolojik hegemonyasını tehdit edecek boyutlara ulaşmıştır. Değişen dünya sistemiyle uyumsuz eski kurumsal yapı ile üretimin sürdürülebilirliği risk altındadır. Kar hadleri düşmüştür. Siyasal istikrarsızlık, iş çevrelerini olumsuz etkilemektedir. Bu koşullarda iş yapamaz hale gelen büyük iş örgütleri, satın alma gücü kalmayan ve daralan iç pazardan bir an önce çıkarak değişen Dünya Sistemine eklenmek istemişlerdir.

Uluslararası sistemden bağımsız ekonomi politikaları izleme kapasitesi olmayan hükümetin, uluslararası çevrelerin taleplerine kamuoyunu ve ulusal güç çevrelerini ikna edememesi ve devlete bağımlı iş çevrelerinin mevcut sistemin dışına çıkamaması, içeriden ve yavaş yavaş bir değişime elvermemiş, mevcut yapıyı dış şoklara karşı kırılğan hale getirmiştir. Bu belirsizlik durumunun uzaması, iki farklı kurumsal mantık arasında kalan iş örgütlerinin kaybını gün geçtikçe büyütmiş ve içeride hükümete iş yaptırma gücü kalmayan burjuvazi, uluslararası çevrelerle ittifaka gitmiştir. Uluslararası çevrelerin Dünya Sistemindeki değişikliğe Türkiye'yi uydurmak amacıyla, büyük burjuvazinin ise yeniden örgütlenen Dünya Sisteminin dışında kalma korkusuyla, ülkenin içine düştüğü darboğazdan yararlandıkları ifade edilebilir. Bu nedenle, dış çevrelerin dayattığı yeni liberal düzeni içeride meşrulaştırmak için sosyal güçlerini seferber etmişlerdir.

İçte ve dışta aleyhlerine gelişen koşullara büyük iş örgütlerinin tavrı; hükümetle uzlaşma kararlarına uymayarak, diplomasiyi atlayarak doğrudan dış devletler ve uluslararası kurumlarla ittifak zemini arayarak, ambargo koşullarında üretimi durdurup tüketim malları yokluğuna göz yumarak, toplu sözleşme masasına oturmayıp ülkeyi grevlerin sarmasına izin vererek, ithalatın yapılamadığı bir dönemde kaynaklarını üretken olmayan alanlara yönlendirmek suretiyle ülkeyi yokluklara sürükleyerek, kontrol altına aldıkları medya kanalıyla hükümetin meşruiyetini tartışmaya açarak, siyasetin ve ekonominin istikrarsızlaşmasına ve sosyal olayların tırmanmasına içeriden destek olarak, kurumsal değişim için ortamı hazırlamak ve siyaseti buna zorlamak biçiminde olmuştur.

3.4. Tartışma ve öneriler

Kurumsal yapının dönüştürülmesinin ve yeni bir güç dengesinin kurulmasının yavaş yavaş içeriden bir değişimle olacak yerde, kriz ve dışsal müdahalelerle olmasında (Zucker, 1991:105); uluslararası kurumların kurumsal düzenleme kapasitesinin (Clemens ve Cook, 1999) ve Türkiye'nin Dünya sistemi içinde yerleşikliğinin (Uzzi, 1997) bağımsız politikalar izlenmesini güçleştirmesi, öte yandan devletin düzenleme kapasitesinin ve iş örgütlerinin

devlete bağımlılık derecesinin (Greenwood ve Hinings, 1996) ise burjuvazinin stratejik hareket etme imkânını kısıtlamasının belirleyici olduğunu söyleyebiliriz.

Dayatılan ağır kredi koşulları nedeniyle, içeride sosyal mutabakat yaratamayan hükümete, uluslararası kurumların kredi musluklarını kapatarak, ambargo koyarak mevcut ekonomik ve siyasal krizi derinleştirmeleri; kurumsal düzenlemelerin kapasitesi ile ilgili önermelerle (Clemens ve Cook, 1998; Mueller, 1994; Ohmae, 1990) ve dış güçlerin Çevre ülkeleri istikrarsızlaştırma sürecine tabi tutması ile ilgili önermelerle (Lewin vd., 1999) uyumludur. Siyasetin devre dışı bırakılarak değişimlerin gerçekleştirilebilmesi, geç sanayileşen ülkelerde değişimin kriz ve baskıcı rejimle gerçekleşeceğini öngören önermelerle (Gülalp, 1993; Kongar, 1979:421-23) ve Dünya Bankası başkanının benzer ülkelerde izledikleri stratejilerle ilgili ifadeleriyle uyumludur (WorldBank, 1993:24). Bu duruma yerel burjuvazinin destek olması ise kapitalist ekonomilerde kriz yönetiminin burjuvazinin işbirliği olmadan gerçekleşmeyeceği yönünde önermelerle (Boratav, 2005: 73 Eroğul, 2002; Fligstein ve Feeland, 1995; Fligstein, 1990; Jaffee, 1998; Savaş 1986) uyumludur.

Büyük iş örgütlerinin, sermaye içinde hükümete karşı bir ittifak oluşturamaması, tek başına böyle bir değişimi gerçekleştirecek güçte olmaması, dış güçleri yanlarına alarak hükümeti ikna etmeye çalışmaları, devletin düzenleme kapasitesi ve devlete bağımlı iş sistemleri ile ilgili önermelerle (Buğra, 1997; DiMaggio ve Powell, 1991; Whitley, 2000;) uyumludur.

Büyük burjuvazinin, devletin teşvik ve desteklerinden eskisi gibi yararlanamayacağı bir birikim rejimi değişimine, neden destek vermiş olduğu konusu Türkiye’de uzun yıllar tartışılmıştır. Çeşitli içsel ve dışsal koşulların etkisiyle güçsüz düşmüş yerel kurumsal yapı, o dönemin koşullarında, TÜSİAD’a ne sermaye birikimini sürdürebilmesi için alım gücü olan bir iç pazar, ne de mevcut pazarlarını genişletme imkânı verebilmektedir. İçeride servet yaratma kapasitesinin sınırlarına gelmiş olan yerel sermaye artık çıkarlarını karşılayamayan eski sistemin yıkılmasına ortak olmuştur. Bu durum, sermayenin farklı coğrafi alanlara açılması ile ilgili yazınla (Eaton, 1996), değişimde yerel sermayenin rolü ile ilgili yazınla (Sönmez, 1998; Boratav, 2005; Fligstein, 1996) ve neo-liberal politikaların hayata geçirilmesinin büyük iş örgütlerini uluslararası rekabet karşısında yalnız bırakmadığı, geleneksel teşvik politikalarının imkânlarını çok aşan yeni kâr ve iktidar alanları yarattığı ve burjuvaziye siyasal iktidara ortak ettiği yönünde araştırma bulguları ile uyumludur (Güler, 2005; Gölbaşı, 2011).

TÜSİAD’ın kendi görev çevresini aşan kurumsal düzenlemelerde taraf olması, alanyazındaki çıkar derneklerinin değişimde rolü ile ilgili kuramların önerileriyle uyumludur (Greenwood vd., 2002, Lounsbury, 2002; DiMaggio, 1983). TÜSİAD üyelerinin dönemin güçlü aktörleri iken değişim yönünde kaynaklarını seferber etmeleri, Zilber’in (2002) önermesi ile uyurken bu konudaki uygulamalı araştırma sonuçları (Maguire vd., 2004; Garud vd., 2002) ile uyumsuzdur. İlgili dönem koşullarında avantajlı konumlarını yitirmiş olmaları nedeniyle statükoyu değiştirmek istemeleri ise Seo ve Creed’in (2002) önermeleriyle uyumludur.

Yeniden istikrarlı bir örgütsel alan yaratmanın koşullarından biri olan örgütsel alanda politik kabul için uzlaşma bulma konusunda iş örgütleri başarılı olamamıştır (Fligstein ve Feeland, 1995). Türk İş Sisteminin devlete bağımlı yapısı nedeniyle burjuvazi tek başına siyasal iktidarı kontrol edecek güce sahip değildir. Bu zayıflıklarını uluslararası aktörlere erişebilecek sosyal ağlara sahip olmalarıyla aşabilmişlerdir (Buğra, 1997; Fligstein, 1990). İş örgütlerinin temsil derneklerinin, yüksek statülü sosyal grup olma özellikleri (Greenwood ve Hinings, 1996), ulus devleti aşarak uluslararası aktörlerle bağlantı kurabilme kapasiteleri (Fligstein, 1997; Maguire vd., 2004) onlara değişim için gerekli kaynaklara erişme ve gerekli bağlantıları kurabilme kolaylığı sağlamıştır. Büyük iş

örgütlerinin kendi mağduriyetlerini ve neo-liberal düzenin sunabileceği olanakları, ülkenin içinde bulunduğu koşullarla birleştirmeleri, Maguire vd.'nin (2004) çalışmalarının bulgularıyla uyumludur.

Bu konuda çalışma yapmak isteyebilecek araştırmacılara; dönüşen kurumların, karar yapılarını, yetki alanlarını ve denetimlerinin siyasal yapıdan ne ölçüde uzak tutulduğunu, misyonlarındaki değişikliği (politikalarının toplumun tamamına mı yoksa belirli kesimlerine mi hizmet edecek yönde oluşturulduğu) araştırmaları önerilir. Değişen kurumların, ne ölçüde devletten uzaklaşıp ne ölçüde piyasanın kontrolüne girdiğini belgeleyecek araştırmalar yapabilirler. Karşılaştırmalı çalışmalar yapmak isteyen araştırmacılar yeni liberal yapılaşmanın diğer ülkelerde hangi koşullar altında ve hangi mekanizmalarla hayata geçirildiğine bakabilirler. Bu uygulamaların benzeşen ve ayrılan yönlerini ilgili ülkelerin tarihi ve kültürel koşulları bağlamında incelemelerinin, siyasal süreçleri bertaraf etmeden yapılabilmiş kurumsal dönüşüm olup-olmadığını ve sürecin ulusal çıkarlar hilafına karakterini açığa çıkarmada yararlı olacağını düşünüyorum.

KAYNAKÇA

- ADIGÜZEL, (1977). TÜSİAD Konuşmalar, 15 Ocak, Yayın No: TÜSİAD-T/77.1.44, İstanbul.
- AHMAD, F. (2005). Modern Türkiye'nin Oluşumu, (Çev) ALOGAN Y., 3. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- AHMAD, F. (1996). Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980 (Çev.), FETHİ A., 2. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul.
- ALTUN, M.(2008). Ortak Akı Ararken TÜSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980, Doğan Kitap, İstanbul.
- AMİN, S. (1992). Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme (Çev.) LİM, S., 1. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- ARIN, T. (1985). "Kapitalist Düzenleme, Birikim Rejimi ve Kriz (1) : Gelişmiş Kapitalizm" (104-138), 11. Tez Kitap Dizisi:1, Bunalım, Azgelişmişlik, Devlet. Uluslararası Yayıncılık, İstanbul.
- BARBER, B.R. (2003). Mc.World'e Karşı Cihad, (Çev.) BİREY, E.,1.Baskı, Cep Kitapları, İstanbul.
- BASINDA TÜSİAD, (1974). Aralık, Yayın No: TÜSİAD-T/74.12.11, İstanbul.
- BAŞKAYA, F (2005). Sömürgecilik Emperyalizm Küreselleşme, 5. Baskı, Ankara: Maki Basın Yayın
- BAŞKAYA, F. (1997). Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi
- BENSON, J. K. (1977). "Organizations: A Dialectical View". Administrative Science Quarterly, 22(1) 1-21
- BERKER, F. ve URAS, G. (2008). Fikir Üreten Fabrika: TÜSİAD'ın İlk On Yılı, 1970-1980, Doğan Kitap, İstanbul.
- BİRAND, M.A. (1984). 12 Eylül Saat 04.00, (1. Baskı) Karacan Yayıncılık, Ankara.
- BORATAV, K. (2005). 1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

- BOSTANCI, N. (1990). Kadrocular ve Sosyo Ekonomik Görüşleri, 1. Baskı, Ankara: Kültür Bakanlığı 1216, Kültür Eserleri Dizisi 156
- BRINT, S. and KARABEL, J. (1991) Institutional Origins and Transformations: The Case of American Community Colleges, 337-360, W. Powell and P. DiMaggio (Ed.) The New Institutionalism in Organizational Analysis, Chicago:University of Chicago Press
- BUĞRA, A. (1990). "The Turkish Holding Company as a Social Institution", Journal of Economics and Administrative Sciences, 4(1) 35-51
- BUĞRA, A. (1997). Devlet ve İşadamları (Çev.) ADAMAN, F., 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BUĞRA, A. ve ÜSDİKEN, B. (1995). "Social Variations in State-Dependent Organizational Forms: The South Korean Chaebol and Turkish Holding Company", EMOT Work System and Governance Structure of Economic Actors in Europe Üzerine Bir Atölye Çalışması, Finlandiya, Helsinki
- CAMPBELL, J. L. and LINDBERG, L.N. (1990). "Property Rights And The Organization Of Economic Activity By The State". American Sociology Review, 55: 634-647
- CLEMENS, E. S. and COOK, J. M. (1999). "Politics and Institutionalism: Explaining Durability and Change", Annual Review of Sociology, 25: 441-66.
- CUMHURİYET, (1974). 25 Kasım
- CUMHURİYET, (1979). 31 Temmuz
- ÇÖLAŞAN, E. (1984). 24 Ocak: Bir Dönemin Perde Arkası, 8. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- DIEBOLT, C. (2002). "Towards a New Social Structure of Accumulation?", Historical Social Research, 27(2/3): 85-99
- DIMAGIO, P. and POWELL, W. (1991). "Introduction", (1-38) in (Eds.) POWELL, W. and DIMAGGIO, P., The New Institutionalism in Organizational Analysis, Chicago University Press, Chicago, IL.
- DIMAGGIO, P. J. ve POWELL, W. W. (1983). "The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields", American Sociological Review, (48): 147-160.
- DOĞAN, Y. (1985). IMF Kıskaçında Türkiye, 2. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- DOĞAN, A.E. (2002). Birikimin Hamalları, 1. Baskı, Donkişot Yayınları, İstanbul.
- DORADO, S. (2005). "Institutional Entrepreneurship, Partaking, and Convening", Organization Studies, 26(3) 383-413.
- DURAND, R ve MCGUIRE, J. (2005). "Legitimizing Agencies In The Face Of Selection: The case of AACSB", Organization Studies 26 (2):165-196
- EATON, J. (1996). Ekonomi Politik. 3. bsk. (çev.), Şiar Yalçın Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları 11 ss.264
- ECZACIBAŞI, N. (1977). TÜSİAD Konuşmalar, 15 Ocak, Yayın No: TÜSİAD-T/77.1.44, İstanbul.
- EROĞUL, C. (2002) Devlet Nedir?, 3. Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi
- FAIRCLOUGH, N. (1989). Language and Power, Longman Inc., USA.

- FLIGSTEIN, N. (2001) Social Skills and the Theory of Fields, *Sociological Theory*, 19(2): 105-125.
- FLIGSTEIN, N. (1997). "Social Skill and Institutional Theory", *American Behavioral Scientist* 40(4) 397-405
- FLIGSTEIN, N. (1996). "Markets as Politics: A Political-Cultural Approach to Market Institutions", *American Sociological Review*, 61(4) 656-673.
- FLIGSTEIN, N. (1990). "The Transformation of Corporate Control Cambridge", Harvard University Press, *American Journal of Sociology* Vol. 97, No. 2, Sep., 1991
- FLIGSTEIN, N. and MARA-DRITA, I. (1996). "How to Make a Market: Reflections on the Attempt to Create a Single Market in the European Union", *American Journal of Sociology*, 102(1):1-33.
- FLIGSTEIN, N. and FREELAND, R. (1995). "Theoretical and Comparatives on Corporate Organization", *Annual Review of Sociology*, Vol. 21, 21-43
- FRANK, G.A. (1995). "Kriz İktisadı ve İktisadın Krizi", 7-25, E. Mandel ve A.G. Frank (Ed.) *Ekonomik Kriz ve Azgelişmiş Ülkeler* (Çev.) SARAÇOĞLU, N., 2. Baskı, Yazın Yayıncılık, İstanbul.
- FRÖBEL, F., HEINRICH, J. ve KREYE, O. (1982) *Uluslar arası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler*, (Çev. Yılmaz Öner), 1. Baskı, İstanbul: Belge Yayınları
- GARUD, R.J.S. and KUMARASWAMY, A. (2002). "Institutional Entrepreneurship in the Sponsorship of Common Technological Standards: The Case of Sun Microsystems and Java", *Academy of Management Journal*, 45(1): 196-214.
- GÖKŞEN, N.S. ve ÜSDİKEN, B. (2001). "Uniformity and Diversity in Turkish Business Groups: Effects of Scale and Time of Founding", *British Journal of Management*, 12(4), 325-340
- GRANOVETTER, M.(1985). "Economic Action and Social Structure: the Problem of Embeddedness", *American Journal of Sociology*, 91(3), 481-510
- GREENWOOD, R. and HININGS, C.R. (1996). "Understanding Radical Organizational Change: Bringing Together the Old and the New Institutionalism", *Academy of Management Review* 21(4): 1022.
- GREENWOOD, R., SUDDABY, R. ve HININGS, C.R. (2002). "Theorizing Change: The role of Professional Associations in the Transformation of Institutionalized Fields", *Academy of Management Journal*, 45(1), 58-80.
- GREENWOOD, R. ve R. SUDDABY (2006). "Institutional Entrepreneurship in Mature Fields: The Big Five Accounting Firms", *Academy of Management Journal*, 49(1) 27- 48.
- GÖLBAŞI, Ş. (2011). "Küresel İş Sisteminin Türkiye'de Örgütlenmesinde Yörünge Bağımlı Değişim (107-130) (Der.) BİRLER, Ö. vd., 2000'li Yıllarda Türkiye'de İktisat ve Siyaset Rüzgarları, Efil Yayınevi, Ankara.
- GÜLALP, H. (1986). "Bağımlılık ve Dünya Sistemi Teorileri: Frank ile Wallerstein'in Eleştirisi". 11. Tez Kitap Dizisi, Uluslararası Yayıncılık, İstanbul.
- GÜLALP, H. (1993). *Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet* (Çev. Osman Akınhay, Abdullah Yılmaz) 1. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul.
- GÜLER, B.A. (2005). *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

- GÜNEŞ GAZETESİ, (1978). 24 Nisan
- HAVEMAN, H. A. and RAO. H. (1997). "Structuring a Theory of Moral Sentiments: Institutional and Organizational Coevolution in the Early Thrift Industry", *American Journal of Sociology*, 102(6): 1606–51.
- HERKENRATH M., KÖNIG, C., SCHOLTZ,H. ve VOLKEN, T. (2005). "Convergence and Divergence in the Contemporary World System", *International Journal of Comparative Sociology*, 46 (5-6): 363-382
- HOLM, P. (1995). "The Dynamics Of Institutionalization: Transformation Processes in Norwegian Fisheries.", *Administrative Science Quarterly* 40(3) 398-422.
- HÜRRIYET, (1980). "Ordu Yönetime El Koydu" (s.1, sürmanşet),13 Eylül.
- İNSEL, A. (2001.) "Yeni Emperyal Güç ve Neo-Liberal Küreselleşme", *Birikim*, Sayı 148, Ağustos
- İNSEL, A. (2004). *Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili*, 1.Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul.
- JAFFEE, D. (1998). *Organization Theory: Tension and Change*, 1st. Ed., Mc Graw Hill, International.
- JEPPERSON, R.L., and MEYER, J. W. (1991). "The Public Order and the Construction of Formal Organizations." (204-231) in (Eds) POWELL W.W. and DİMAGGIO, P.J. *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, University of Chicago Press, Chicago.
- KARAHANOĞULLARI, Y. (2003). "Türkiye’de Devletin Mali Krizleri", *Praksis*, sayı 9
- KAZGAN, G. (1995). *Yeni ekonomik Düzen’de Türkiye’nin Yeri*, 2. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- KAZGAN, G. (2005). *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001) "Ekonomi Politik" Açısından Bir İnceleme*, 1, Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KOÇ, R. (1979). *TÜSİAD Konuşmalar*, 27 Ocak, Yayın No: TÜSİAD-T/79.1.59, İstanbul.
- KOÇ, V. (1977). *TÜSİAD Konuşmalar*, 15 Ocak, Yayın No: TÜSİAD-T/77.1.44, İstanbul.
- KOÇ, V. (1987). "Vehbi KOÇ'un 3 Ekim 1980 tarihli mektubu", *Hatıralarım, Görüşlerim, Öğütlerim (1973–1987)*, Vehbi Koç Vakfı Yayını, İstanbul.
- KOÇ, Y. (2013). *Türkiye’de İşveren Örgütleri*, *Aydınlık Gazetesi*, 9 Şubat.
- KOÇMAN, A. (1979). *TÜSİAD Konuşmalar*, (1979). 27 Ocak, Yayın No: TÜSİAD-T/79.1.59, İstanbul.
- KONGAR, E. (1979). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- KÜÇÜKÖMER, İ. (1994). *İdris Küçükömer’le Türkiye Üstüne Tartışmalar*, *İdris Küçükömer Bütün Eserleri-5*, Bağlam Yayınları-84, İstanbul: Bağlam Yayıncılık
- LAWRENCE, T. B. and PHILLIPS N. (2004). "From Moby Dick to Free Willy: Macrocultural Discourse and Institutional Entrepreneurship in Emerging Institutional Fields", *Organization*, 11(5) 689-711
- LAWRENCE, T. (1999). 'Institutional Strategy', *Journal of Management* 25(2): 161–88.

- LEWIN, A.Y., LONG, C.P ve CARROLL, T.N. (1999). “The Coevolution of New Organizational Forms”, *Organization Science*. 10(5) 535-550.
- LEBLEBİCİ, H., SALANCIK, G., COPAY, A. and KING, T. (1991). “Institutional Change and the Transformation of Interorganizational Fields: An Organizational”, *Administrative Science Quarterly* 36(3) 333-363.
- LEWIN, A.Y., LONG, C.P ve CARROLL, T.N. (1999). The Coevolution of New Organizational Forms *Organization Science*. 10(5) 535-550
- LOUNSBURY, M. (2002). “Institutional Transformation And Status Mobility: The Professionalization Of The Field Of Finance”, *Academy of Management Journal* 45(1): 255-66.
- MAGUIRE, S., HARDY, C. and LAWRENCE, T. B. (2004). “Institutional Entrepreneurship In Emerging Fields: HIV/AIDS Treatment Advocacy in Canada”, *Academy of Management Journal*, 47(5) 657-679.
- MANDEL, E. (1995). “Yarı Sömürge Ülkeler ve Yarı Sanayileşmiş Egemenlik Altındaki Ülkeler” (55-75), (Eds.) MANDEL, E. ve FRANK, A.G. *Ekonomik Kriz ve Azgelişmiş Ülkeler (Çev.) SARAÇOĞLU, N., 2. Baskı, Yazın Yayıncılık, İstanbul.*
- MAURICE, M., SORGE, A. ve WARNER, M. 1980). “Societal differences in organizing manufacturing units: A comparison of France, West Germany and Great Britain”, *Organization Studies*, 1(1) 59-86.
- MECLİS ARAŞTIRMASI KOMİSYON RAPORU (2012). kışım, Cilt.1 Yayın Tarihi: 26.12.2012, Ankara, (indirilme tarihi, 30.5.2013) (http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss376_Cilt1.pdf)
- MEYER, J. W. ve ROWAN, B. (1977). “Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony”, *American Journal of Sociology*, 83, 340-363.
- MEYER, J.W., BOLI, J., THOMAS, G. and RAMIREZ, F. O. (1997). “World Society And The Nation-State”, *American Journal of Sociology*, 103(1): 273-298.
- MİLLİYET, (1979). 22 Temmuz.
- MUELLER, F. (1994). “Societal Effect, Organizational Effect And Globalization”, *Organization Studies*, 15 (3): 407-428
- OHMAE, K. (1990). *The Borderless World: Power And Strategy In The Interlinked Economy*, Collins, London.
- OLAYLARA BAKIŞ, (1978). 18 Ağustos, TÜSİAD, Bülten No: 5, İstanbul.
- OLIVER, C. (1992). “The Antecedents of Deinstitutionalization”, *Organization Studies*, 13, 563-588.
- ÖNİŞ, Z. (1998). *State and Market*, First Printing, Boğaziçi University Press, İstanbul.
- ÖNİŞ, Z. ve KIRKPATRICK, C. (1998). “Turkey and the World Bank: Aid and Power” (125-148) (Ed.) ÖNİŞ, Z., *State and Market: The Political Economy of Turkey in Comparative Perspective*, Boğaziçi University Press, İstanbul.
- ÖZSEVER, A. (2004). *Tekelci Medyada Örgütsüz Gazeteci*, 1. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- ÖZYEĞİN, H. (1980). TÜSİAD Konuşmalar, 26 Ocak, Yayın No: TÜSİAD-T/80.1.63, İstanbul.

- ÖZYEGİN, H. (1980). "1980 Yılına Girerken Türk Ekonomisi Üzerine Görüşler" TÜSİAD
- PALMER, D., BARBER, M. (2001). *Challengers, Elites and Owning Families: A Social Class Theory of Corporate Acquisitions in the 1960s*, *Administrative Science Quarterly* (46) 87–120.
- PAMUK, Ş. (2001-2002). "Bağımlılık ve Büyüme: Küreselleşme Çağında Osmanlı Ekonomisi", *Doğu-Batı*, Sayı.17
- PARLAR, S. (1997). *Silahlı Bürokrasinin Ekonomi Politikası*, Bibliotek Yayınları, İstanbul.
- PHILLIPS, N., LAWRENCE, T.B. and HARDY, C. (2000). "Inter-organizational Collaboration and the Dynamics of Institutional Fields", *Journal of Management Studies*, 37(1) 23-44.
- POWELL, W. W. (1991). "Expanding the Scope of Institutional Analysis" (183-203), (Eds.) POWELL, W.W. and DİMAGGIO, P. J., *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, The University of Chicago Press, Chicago.
- RAO, H., MORRİLL, C. and ZALD, N. (2000). "Power Plays: How Social Movements and Collective Action Create New Organizational Forms", *Research in Organizational Behaviour* 22: 239–82.
- SAVAŞ V. (1986/2008). *Politik İktisat* İstanbul: Beta Basım Yayın
- SEO, M.G. and CREED, W.E.D. (2002). "Institutional Contradictions, Praxis and Institutional Change: A Dialectical Perspective", *Academy of Management Review* 27(2): 222-247.
- SÖNMEZ, S. (1998). *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm*, 1. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara,
- SÖNMEZ, M. (1992). *100 Soruda 1980'lerden 1990'lara "Dışa Açılan" Türkiye Kapitalizmi*, 1. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- SÖNMEZ, M. (2002). "Kriz ve Sermaye birikiminde Tıkanma" (101-127), (Der.) KÜRKÇÜGİL, M., *Bizim İçin Ağlama, IMF!*, 1. Baskı, Everest Yayınları, İstanbul.
- SÖNMEZ, M. (1985). *Türkiye Ekonomisinde Bunalım: 24 Ocak Kararları ve Sonrası*, 3.Baskı, Belge Yayınları, İstanbul.
- STRANG, D. and MEYER, J. W. (1993). "Institutional Conditions for Diffusion, " *Theory and Society*, 22 (4), 487-511.
- STRANG, D. and SINE, W. D. (2002). "Interorganizational Institutions" (497-519), (Ed) BAUM, J., *Companion to organizations*, Blackwell, Oxford.
- ŞENCAN, H. (2005). *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik*, Seçkin yayınevi, Ankara.
- TOLBERT, P.S. and ZUCKER L.G. (1996). "The Institutionalization of Institutional Theory" (175-190), (Eds) CLEGG, S. R. HARDY, C. and NORD, W. R., *Handbook of Organization Studies*, Sage, London.
- TOUSSAINT, E. (2002). "Dünya Bankası ve Üçüncü Dünyadaki Borç Krizinin Tarihsel Gelişimi" (249-263) (Der.) Kürkçügil, M. *Bizim İçin Ağlama, IMF*, (Çev.) Saadet Özen, 1. Baskı, Everest Yayınları, İstanbul.
- TÜRKİYE GAZETESİ, (1978). 26 Nisan.
- TÜSİAD ABD Raporu, (1975). 1 Ekim, (Yayın No: TÜSİAD-T/75.9.25), İstanbul.

- TÜSİAD Konuşmalar, (1979). 27 Ocak, Yayın No: TÜSİAD-T/79.1.59, İstanbul.
- ULAGAY, O. (1979). Cumhuriyet Gazetesi, 2 Haziran.
- ULAGAY, O. (1987). Özal Ekonomisinde Paramız Pul Olurken, Kimler Kazandı Kimler Kaybetti, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- URAS, G.T. (1979). “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları”, İktisadi Yayınlar, İstanbul.
- UZZI, B. (1997). “Social Structure And Competition in Interfirm Networks: The Paradox Of Embeddedness”, Administrative Science Quarterly, 42, 35-67.
- WALLERSTEIN, I, Decdeli, R. Kasaba (1983). “Osmanlı İmparatorluğunun Dünya Ekonomisiyle Bütünleşme Süreci” (Çev.) SELMAN, A., Toplum ve Bilim, Sayı: 23 Güz
- WHITLEY, R.D. (1994). “Dominant Forms of Economic Organization in Market Economies”, Organization Studies, 15 (2) 153-182.
- WHITLEY, R. (1992). Business system in EastAsia : Firms , markets and societies, Sage, London.
- WHITLEY, R.D. (2000). Divergent Capitalisms: The Social Structuring and Change of Business Systems, Oxford University Press, Oxford.
- WORLD BANK (1993). “Financial Sector Adjustment Loan -Project Completion Report”, Report, no: 12385,
- YILDIRIM, K. (2010). “Nitel Araştırmalarda Niteliği Arttırma” İlköğretim Online, 9 (1) 79-92
- YÜCAOĞLU, E. (2003). Eylem Türk Röportajı, Milliyet,16 Eylül.
- ZİLBER, Tammar B. (2002). “Institutionalization as an interplay between actions, meanings and actors: The case of a rape crisis center in Israel”, Academy of Management Journal, 45/1: 234-254.
- 1977 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi, (1977). Yayın No: TÜSİAD-T/77.1.42, İstanbul.
- 1977 Yılıının İkinci Yarısında Türk Ekonomisi, (1977). Yayın No: TÜSİAD-T/77.7.48.
- 1978 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi, (1978). Yayın No: TÜSİAD-T/78., 1-53, İstanbul.
- 1979 yılına girerken Türk Ekonomisi, (1979). Yayın No: TÜSİAD-T/78.1.53.
- <http://tisk.org.tr/tr/Tisk-Tarihce>, (indirilme tarihi, 5.7.2014).
- <http://tisk.org.tr/tr/Tisk-Temel-ilkeleri>, (indirilme tarihi, 5.7.2014).
- <http://www.tusiad.org/etkilesim/bunlari-biliyor-muydunuz/?&page=2>, (indirilme tarihi, 30.7.2014).
- <http://www.tusiad.org/tusiad/verilerle-tusiad/>,(indirilme tarihi, 30.7.2014).
- www.tusiad.org:7979/, (indirilme tarihi, 30.7.2014).